

JOSIP PIČMAN

(1904-1936)

O Josipu Pičmanu (Lekenik, 14. 2. 1904. – 7. 2. 1936, Zagreb) ne može se pisati formalno. Njegov život, njegov rad, druženje s njim i pogotovo sam njegov kraj, ličili su na vir. I danas, kada se o njemu misli, vuče neka sila u dubinu i okreće misao kao vir.

Neiscrpna agilnost, udubljenost u rad, ne patetičnost, već otvorenost i komunikativnost, to su bile njegove karakteristike. Sve znati i saznati, ali pod jednim vladajućim znakom – arhitektura. Sve je mjerio tom mjerom, razumio ako se je moglo usporediti s arhitekturom. Primijeniti neku misao na osobit način, skovati je u jedno s arhitekturom.

Imao je smisao za humor, ali miješan sa gorčinom i često uperen prema sebi. Nezadovoljstvo vlastitim fizičkim likom tjeralo ga je do intimnog očaja. Opisivao je i crtao svoj lik u mnogo karikatura. Crna misao o smrti potekla je još iz rane mladosti, kada je kao srednjoškolac bio napadnut procesom na plućima. Bolest je bila izliječena, ali je ostala nesigurnost u zdravlje i ispoljavala se u mnogim razgovorima. Tako je možda došlo i do potrebe da se bavi sportom, ali je to ipak imalo sasvim površan vid, iako je u tome ležao neki skriveni plan za stjecanje fizičke kondicije. Bio je uredan i razborit, dok ga ne bi prevladao nemir i neposlušnost iz protesta prema ustajalosti.

Bio je prijatelj neke naročite intenzivnosti, podgrijavane fantazijom, hipotezama u freudovskom smislu. Sve je popimalo vid stvarnosti. Bio je i previše prislan, iznosio najintimnije doživljaje kao dijete kad priča što je vidjelo iza zida. Bio je samo jedan put da se to sredi i smiri, a to je projektirati, prijeći na arhitekturu.

Počelo je to na fakultetu. Atmosfera prvih godina studija arhitekture bila je mučna. Vodeći profesor Hugo Ehrlich bio je, može se reći, antipedagog: sarkastičan, ironičan do poniženja, uvredljiv u kritikama. Eklektik u arhitekturi, elegantna, vanredna pojava,

bio je poništavajući autoritet. U projektiranju vladala je klasika. Došao sam na arhitekturu oduševljen ruskim konstruktivizmom, a i sam u pokušajima te vrsti. Kao prvi program kompozicije dobio sam zadatak da projektiram ulazni portal u park i pokušao da ga riješim u tom smislu. Kao protulijek dat mi je zadatak da studiram Paladija! To je bio nezaboravni udarac. Dolazilo je do intimnog očaja studenata, koji su se pretvorili u samostalne lutalice i vodili dvostruki život skućenog studenta i slobodnog samouka.

Odjedamput se ispostavilo da među nama studentima živi jedan izvanredni talenat. Sjedio je naprijed, među mladima (po dvije godine bile su pomiješane), i na njegovom se crtačem stolu rodio projekat restorana na jezeru. Koncipiran, koliko se sjećam, kao oval iz kojega su se zrakasto širile konzole na kojima je počivalo staklo i pokrov. To je bio pun uspjeh, jer se projektu nije moglo prigovoriti, bio je čist a suprotan svemu što se dotada radilo.

Moglo se dakle krenuti i zaplivati tim vodama, kada je jednom put bio prokrčen. Za Josipa Pičmana to je značilo samo predigru. Živa fantazija arhitekta sada je tek proradila, sada je tek došlo do intenzivnog unošenja, do neumornosti i nepopustljivosti u razradi projekta i, što mi se čini osobito važnim, ne zadovoljavanja s površnim rješenjem, već poniranja u suštinu. To je karakteriziralo i cijeli kasniji njegov rad. Bio je talenat izuzetnog značenja.

Smisao za realnost bio mu je organski ugrađen. »Poštenje arhitekture« bilo je ABC u radu. Odatle nije slijedila skućenost imaginacije, nego naprotiv, u tome je bila snaga: daleko od svake sitničavosti tražio je da projekt »leži« u terenu, da se »hvata zemlje«, da ne lebdi negdje u zraku.

Uza sve to bio je neosporni voditelj u svakoj saradnji. Rješenja su bila često sasvim njegovom zaslugom, ali to nije nikada vodilo do isticanja vlastite ličnosti i vlastitih zasluga, nikada do povrede saradnika. Razgovori su bili beskrajni, rad iscrpljujući, on je znao crtati i onda kada prijedloge nije prihvatao, kao i kada ih je prihvatao. Diskusije su često vođene u kavani a papirnate servijete i stolovi bili su iscrtani do zadnjeg ugla. Sve je to bilo tada novo, euforično i nezamjenljivo. Poslije ovakvog saživljavanja došlo je do određenog viđenja arhitekture. Tada se projektant kreće u prostoru kao da su tu realni. Tada je već bilo lako fiksirati koncepciju brojnim crtežima, a pod njegovom rukom oni su bili briljantni, posjedovali su naročitu draž. Tako je Pičman mogao ulaziti u razne radne kombinacije i oblike saradnje, a da uvijek ostane svoj i sebi vjeran.

Međutim nije ostao stran raznim uplivima »velikih uzora«. Tako je poslije prvih, radikalno modernističkih projekata u kojima je objekat čiste konstrukcije bio izražen betonom, staklom i željezom,

došlo do reakcije. To je naročito postalo akutnim poslije povratka iz Berlina, gdje je radio u Poelzigovom atelijeru. Naoko je taj boravak imao sporedni upliv na njegov rad i malo je o tom govorio. Posjećivao je Poelzigove građnje i boravio u atelijeru; tamo ga je i majstor zapazio. Stekao je vrijedne relacije s arhitektima u atelijeru, pa je tamo potekla i saradnja u njegovom prvom velikom projektu i prvom natječajnom uspjehu, zgradi Centralne pošte u Beogradu, 1930. godine. Bio je više impresioniran razradom projekata, učešćem brojnih stručnjaka savremene tehnike na jednom arhitektonskom planu, negoli »Poelzigovom školom«. Ipak tu je podvučen smisao za onim u arhitekturi što nije samo funkcija i stroj. U tom su ga smislu još i kasnije privlačili naročito nordijski arhitekti Asplund i Oesberg.

Započinje unutrašnja borba popraćena besprekidnim polemiziranjem, u prvom redu sa Corbusierom (prve faze), kao nosiocem racionalnog i funkcionalnog. Kad je Corbusier prešao tu fazu, Pičman više nije bio živ.

Njegova potreba povezanosti u arhitekturi sa sredinom za koju se projektira bila je živa. Tako je projektirao jednu malu obiteljsku kuću za odmor na Jadranu, podržavajući skoro doslovce domaću primorsku arhitekturu. U tom projektu ispoljio je osjećaj prema kraju i čovjeku, što je tada bilo neuobičajeno, jer je oficijelna arhitektura tražila pozu i reprezentativnost, dok je savremeni, tada vladajući koncept u modernoj arhitekturi bio neutralan prema okolini, odbijao svako odstupanje od strogog koncepta funkcije, što je dovelo čak do doktrinarnosti.

Kada smo stupili u zajednicu arhitekata »Radna grupa Zagreb«, problemi i područje rada znatno su se proširili. Grupa je radila puna oduševljenja i predanosti. Žar pojedinca unosen je u skupne napore. Grupa je ulazila u područje arhitekture i urbanizma na sasvim nov način, nastupala na natječajima, izložbama, anketama i diskusijama u javnosti i društvima, zastupajući napredan stav. Ipak glavna preokupacija u radu ove grupe bio je projekat Poljoprivredno-šumarskog fakulteta koji je upravo Pičman donio i vodio. Postepeno su se sukobili nazori, ispriječio se funkcionalistički stav kao doktrina, došlo je do potkožne borbe i do zaoštrenih ličnih odnosa. Iako smo svi težili za modernim izrazom arhitekture, grupa se nije mogla dalje održati.

Ovo je bila borba mišljenja, ali kakova je bila realnost, kakovi su bili »naši okviri«? Pičmanu su se kvalitete priznavale u načelu. Na natječajima postiže nagrade, a ništa se od toga ne izvodi. U praksi postoje društveni krugovi okruženi svojim zidom u koje treba ući. On ne ulazi u njih, a posla nema napolju. U literaturi ga počinje impresionirati Kierkegaard i Schopenhauer. Uvlači se u

nj osjećaj nespokojsstva i zastrašenja. Izlaz je u pritjecanju staroj ljubavi, arhitekturi. Unutar četiri zida njegove sobe tada nastaju njegovi najljepši projekti, Planinarski dom na Sljemeni i Društveni dom s hotelom u Sušaku. Treba posmatrati tlocrte i nacрте projekta Doma na Sljemeni, originalnost i privlačnost unutrašnjih prostora i doživjeti snagu vanjskog volumena, koji izražava vrh brda, te mu se podjednako prilagođuje i potencira ga. Tako isto i Sušački projekt, čije gibanje od horizontalnih volumena sve do snažne vertikale odaje saživljavanje sa gradskim prostorom i njegovu modeliranje. To su primjeri savremene kompozicije, koja i danas ništa nije izgubila na snazi i značenju. Izraz je internacionalan, ali apliciran na teren i ličan. Oblici su pročišćeni do geometričke jednostavnosti, organski povezani, orkestrirani u cjelinu. Vanjska i unutrašnja arhitektura potpuno su međusobno povezane i usklađene.

Ali oba projekta odlaze od njega kao u maglu. Pretvaraju se u nesnosna dopisivanja i odgađanja do potpunog napuštanja, kao u slučaju Sljemena. Njegova se psiha razapinje pod osjećajem djelovanja klika, on zapada u psihozu progona, popraćenu krizom na svim područjima.

Dolazi do sve oštrijeg i ekstremnijeg zauzimanja stavova u arhitekturi. Ima automobila, ima bicikla i drugih aparata koji se svi bacaju i napuštaju kada malo zastare. Arhitektura treba odražavati vrijeme, akceptirati nove materijale i novu tehniku, a ipak mora svladati karakter prolaznosti i ostati. Funkcija mora biti poštovana, ali kada je savladana, onda je snaga arhitekta u tome da se postavi iznad nje. Nema jednog jedinog rješenja dobivenog robotovim procesom eliminacije, ima mnogo rješenja. Proces stvaranja je neiscrpan. Ulog individualne vizije i imaginacije treba biti dominantan i s pravom konačne odluke, ali imaginacija mora biti misaono neodvojiva od problema i procesa provedbe. Oni se ukrštavaju u toku cijeloga rada sve do sinteze.

Nema pola puta u predanosti i službi jednoj misli i djelu. Nema raznih preokupacija, samo je jedna, ako se hoće intenzivnost i ozbiljnost. Igra je prolaznost, predanost arhitekturi ne poznaje granica. Ali arhitektura se ne dobiva diskusijom, već radom. »Učinjeni rad« je korak prednosti pred ostalim. Kad sve ovo navodim, treba znati da je to umnogome stajalo u suprotnosti s vladajućim nazorima pa i u modernoj arhitekturi. Pičman je znao govoriti – dobro je kad se procijedi arhitektonski program od kraja kroz funkcionalne analize, da se dođe do zadovoljenja unutrašnjih odnosa. A onda ipak učiniti onako kako diktira predodžba o cjelini, a koja proizlazi iz unutrašnjeg viđenja arhitekta. A to je bila hereza.

Aktivnost na području arhitekture – ARHITEKTURA – naginje od pradavnih vremena da bude smatrana vrhunskom ljudskom djelatnosti, a to dovodi i u suprotnost da arhitekta čini uobraženima i ograničenima. Još od davnina ovaj je zanat smatran »božanskim« zanatom. I zaista arhitektura upućuje da se život sagledava u međuovisnostima, raznolikostima. Ona zrcali potrebe i nazore čovjeka, a otvara i nove aspekte života, čime se sama obogaćuje. To je veliki dijapazon rada i malo tko može tim zahtjevima u cijelosti udovoljiti. Pičman je izgarao tražeći upravo to udovoljenje. Izvrgavao se naletu zamršene problematike, reagirao ekstremno agresivno, odbojno prema svakom pokušaju simplificiranja.

Međutim, »stručna okolina«, iskustvo »praktičnog projektiranja« vodilo je rad na arhitekturi baš u te simplifikacije, u odbijanje svake dubine u arhitekturi, te se praksa okretala u siromašnu rabotu, rutinsku tehniku, ili pak u konvencionalne šablone, u korijenu čega su bili materijalni interesi. Kako iz svega toga izaći čist, sačuvati svoje ideale, čuvati se od svake poze propovjednika s uzdignutim prstom. Pičman je hvatao i gonio svim čulima ove slabosti i izvrgavao ih ruglu. Njegove su opaske bile oštre i ranjive, ali nije štedio ni sebe. Radala se averzija prema onom što vlada životom, sve više je raslo nepovjerenje, sve jasnija nakostriješenost, pri čemu se miješala slika realnosti s fantazijom. U njegovu svakidašnjicu sve su se više miješali fantomi neprijateljskih naredbodavaca, kolega intriganata, pa i mnogo šire i šire, prema filozofiji, društvu, ljubavi.

Njegov proces mišljenja dobivao je akceleraciju, zaključci su stvarani u nervozi koja je proizlazila iz suprotnosti života, i konačno ga je taj proces shrvao. Ponio je sa sobom jedinu strast – ljubav prema arhitekturi.

Josip Seissel